

MAGYAR–JUGOSZLÁV KULTURÁLIS KAPCSOLATOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN (1945–1947)

A magyar–délszláv kapcsolatok a többi Kárpát-medencei néphez hasonlóan a történelemben gyökereznek. A szerb írók, költők és tudósok közül sokan magyar földön nevelkedtek. A 18–19. századi szerb könyvek nagy részét Magyarországon nyomtatták. A szerb irodalmi nyelv és helyesírás reformátorát, Vuk Karadžićot is erős szálak fűzték a magyar kultúrához. Vitkovics Mihály egyszerre volt magyar és szerb költő. A szerb zenei kultúra megteremtője, Sztankovics Kornél Budán született és tanulmányait is Magyarországon végezte. Több nyugati kulturális hatás is Magyarországon keresztül érkezett a szerbekhez. A magyar–jugoszláv kapcsolatokat a történelmi múlt sem terhelte, mert a magyarság és a délszláv népek között az elmúlt évszázadok folyamán sohasem voltak lényeges ellentétek. A szerbek például Magyarországon jelentős kulturális egyesületekkel rendelkeztek, és elmélyült szerb szellemi élet volt hazánkban.

Az első világháború alatt érthető okok miatt a magyarországi szerb szellemi élet szerepe csökkent, ami azonban nem volt akadálya annak, hogy a háború után újból kibontakozzon a szerbek kultúrája.

A második világháború alatt igen súlyos konfliktusok keletkeztek a két ország között, ami azonban nem volt tragikus hatással a kapcsolatok alakítására. Annak ellenére, hogy Jugoszlávia nagy nemzetközi presztízzsel, győztesen került ki a háborúból, a magyarság számára viszont a háború a vesztes fél oldalán ért véget, a délszláv állam – a háborút közvetlenül követő leszámolások és megtorlások után – kevésbé érvényesítette a magyarokkal szembeni fölényét. 1945 decemberétől a Tito-féle Jugoszlávia toleráns és nyitott volt a magyarsággal szemben, nem engedett teret az azonnali véres megtorlások után további bosszúállásnak. Jugoszlávia így fogadóképessé vált arra a magyar politikára, amelyet az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944 decemberében Debrecenben meghirdetett. Magyarország a világ minden demokratikus országával, de kiváltképpen a Kárpát-medence népeivel kívánt jó viszonyt kiépíteni. Jugoszlávia valamennyi szomszédos ország közül a legbátoritóbb magatartást tanúsította Magyarországgal szemben.

1945-ben, a magyarság nemzetközi elszigeteltsége idején a jugoszlávoknak a magyarsággal kapcsolatos jóindulatát és toleranciáját kevésbé árnyékolták be a mindkét részről elkövetett atrocitások. A szörnyűségek összehasonlítására és mérlegelésére a magyarságnak nem sok lehetősége volt, mert 1944–45-ben Magyarország pozicionálisan nem volt abban a helyzetben, hogy egy együttműködést felkínáló, győztes és ráadásul nagy politikai tekintéllyel rendelkező országot visszautasítson. A magyar–jugoszláv együttműködés kiépülésének az is kedvezett, hogy a jugoszláv hatóságok – a volt utódállamok közül egyedülállóan – már 1945 decemberétől a magyar kisebbség több kulturális és politikai jogát biztosították.

Jugoszlávia nemzetiségi és kultúrpolitikája a kapcsolat alapja

Jugoszlávia politikája kezdettől hozzájárult a Duna-medence népeinek kialakuló együttműködéséhez. Ebben a politikában kimagasló szerepe volt a Jugoszláv Kommunista Szövetségének és a népi demokratikus központi hatalomnak, mely elítélte a bosszúállást, a nemzeti türelmetlenség megnyilvánulásait, és lényegében kezdettől elismerték és sokban megvalósították a magyar nemzeti kisebbség jogait. Jugoszlávia a háború befejezése után arra törekedett, hogy javítsa és megszilárdítsa kapcsolatait minden szomszédos országgal. Magyarországgal kapcsolatban sem a múlt sérelmeit hangsúlyozta, hanem a kapcsolatok felvételének és elmélyítésének szükségességét, majd az együttműködés megteremtését. Jugoszlávia bel- és külpolitikája így pozitív szerepet játszott Magyarország nemzetközi elszigeteltségének leküzdésében.¹

A jugoszláv kultúrpolitikai gyakorlat is pozitívan elősegítette népcink közeledését. A magyar kultúra és művelődés terjesztése szempontjából nagy vívmány volt, hogy a Jugoszláviában élő magyar kisebbség helyzete megfelelően alakult. Jugoszlávia biztosította a magyar sajtó fejlődését, 1944 decemberében Újvidéken már megjelentek magyar újságok, hetilapok és folyóiratok. A Híd című társadalmi, kulturális és irodalmi folyóirat 3000–4000 példányban, az Ifjúság Szava című ifjúsági folyóirat 10 ezres példányban. A Föld című földműves szaklap 5–7 ezer példányban, az Asszonyok Lapja sok ezer példányban. Ezenkívül a Híd című folyóirat mellett magyar könyvkiadó is működött.² 1945 júniusában Újvidéken megalakult a Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetség, a legnagyobb autonóm magyar kulturális és társadalmi szervezet.³

A Kultúrszövetség magában foglalta a kultúregyesületek munkáját, a könyvkiadást, a könyvterjesztést és az irodalmi élet szervezését. Az 1945 elején alakult Magyar Kultúrszövetség létrehozásával Jugoszlávia azt is demonstrálta, hogy a jugoszláviai magyarság számára a háború előtti nemzetiségi elnyomás véget ért, és helyébe újfajta egyenjogúság lépett. A Magyar Kultúrszövetség szerepe kezdetben csak a Vajdaságra terjedt ki, de 1947 nyarától országos hatáskört kapott, és lehetővé vált a magyar kulturális központok megszervezése és fejlesztése a kultúra által eddig nem érintett területeken.⁴ A nemzetek egyenjogúságát figyelembe vevő kultúrpolitika nyomán 1944–45-ben megnyitlak a magyar iskolák és tagozatok. A háború utáni körülmények között, az összes szomszédos országot figyelembe véve, leginkább a jugoszláviai magyarok helyzete rendeződött. Összehasonlítva a háború előtti helyzettel, érdemes megemlíteni, hogy 1937-ben 7600 magyar lakosra esett egy magyarul tanuló diák, 1947-ben pedig 30 magyar lakosra esett egy magyarul tanuló iskolás.⁵ A két világháború közötti Jugoszláviában a magyaroknak főképp négyosztályos elemi iskoláik voltak. Az 1939–40-es tanévben 150 elemi iskola volt, amelybe összesen 25 255 tanuló járt. Sok magyar elemi iskolában nem volt magyar tanító, ezért ezekben a csak látszatra magyar tagozatokon a szerb tannyelvű tagozatok tanítói tanítottak, akik alig tudtak magyarul. Az 1939–1940-es évben csak egyetlen főgimnáziumnak voltak magyar tagozatai, összesen 359 tanulóval, ahol 10 magyar tanár működött. Az egy főgimnáziumi tagozaton kívül még az egyik belgrádi tanítóképzőnek volt magyar tagozata, ahol három magyar tanár tanított 57 tanulót. Ebből a képzőből 1941. április 6-ig összesen 15 magyar tanító került ki. Közvetlenül a második világháború előtt a Vajdaságban összesen 150 magyar nemzetiségű tanító oktatott.⁶

A háború utáni Jugoszláviában kulturális téren a legnagyobb probléma a pedagógushiány volt. A gondot tanfolyamok rendszeresítésével kívánták megoldani. 250 tanfolyam indításával igyekeztek a nehézségeket csökkenteni.⁷ Az 1945–1946-os tanévben 732 magyar tagozat volt az elemi iskolákban, ahová 34 782 tanuló járt. Megnövekedett a középiskolák száma is. A 6 algimnáziumban és 3 főgimnáziumban az 1945–1946-os tanévben 145 tagozat volt, összesen 6082 tanulóval. Ezt a számot érdemes összehasonlítani az 1939–40-es tanévvel, amikor mindössze 359 diák tanult magyar gimnáziumban.⁸ Az 1946–47-es tanévben a 49 al- és progimnáziumban és a 3 főgimnáziumban, Szabadkán, Zentán és Nagybecskerekén összesen 9364 diák tanult. Ezenkívül Szabadkán és Újvidéken 2 tanítóképző is működött 409 tanulóval és egy tanárképző főiskola Újvidéken, egy kereskedelmi akadémia Nagybecskerekén, valamint az ipari és kereskedelmi szakiskola Szabadkán.⁹

A háború utáni Jugoszláviában az anyanyelvi oktatáson kívül kiépült a színházi élet. Nagy érdeme a korabeli Jugoszláviának, hogy a kulturális szabadságjogok tartalmazták a nemzeti ünnepek tartásának a lehetőségét is. A királyi Jugoszláviában ezek a jogok csak részben voltak biztosítottak, csupán működvelő színházi előadásra volt lehetőség néhány városban. A háború után Szabadkán államilag fenntartott színháza volt a jugoszláviai magyarságnak. Az állam évi 2,5 millió dinár támogatást adott a magyar színházaknak. Az állami támogatás a jugoszláv alkotmányból következett, amely nemcsak a kulturális kibontakozás jogát, hanem a kulturális fejlődés védelmét is törvénybe iktatta.¹⁰ Nem véletlenül írta a Szabad Nép 1945. november 25-i számában Kállai Gyula, hogy a jugoszláviai magyar kisebbségnek több joga volt 1945 után, mint történelme során bármikor.¹¹ Az 5300 magyar írástudatlan közül 4000 tanult meg írni-olvasni.¹² Május 16-án a skupština azzal is elismerni igyekezett a Jugoszláviában élő magyarság kisebbségi jogait, hogy két képviselőjét bevonta a parlament munkájába.¹³

Politikai pártok és társadalmi szervezetek a két ország barátságáért

Magyarországon is lépéseket tettek a válaszfalak lebontása érdekében. A magyar–jugoszláv barátság elmélyítése és a Duna-medencei kulturális együttműködés ápolása céljából 1945 áprilisában jugoszlávbarát egyesület alakult Szegeden. Az egyesületet az a cél vezette, mivel szerinte Délkelet-Európa egy kulturális egységbe tartozik, ezért elsősorban szomszédaink, különösen a szerb nép kulturáját, történelmét és magát a népet kell alaposan megismerni, és barátságát el kell nyerni.¹⁴ A politikai pártok nagyra értékelték a jó szándékú jugoszláv közeledést. A Magyar Kommunista Párt májusi pártkonferenciája például üdvözölte a jugoszlávok példás kezdeményezéseit.¹⁵ A Nemzeti Paraszt Párt programja is elismerte Jugoszláviának a népek barátsága és kultúráik fejlesztése érdekében tett lépéseit.¹⁶ A Független Kisgazda Párt lapja, a Kis Újság szerint is a Duna-völgyi népek közül Jugoszláviában él legjobban rokonszenv a magyarok iránt.¹⁷

A jugoszláv–magyar kulturális kapcsolatok kialakulásában fontos állomás volt, hogy a „Munkás Kultúrászövetség” meghívására száztagú munkáskórus és a macedón táncsoport szeptember végén Budapestre érkezett.¹⁸ A két ország együttműködésének elmélyítésében meghatározó szerepet játszott az 1945 októberében létrejött Magyar–Jugoszláv Társaság. A Társaság célját Rex József főtítká a magyar–jugoszláv barátság ápolásában és elmélyítésében, a jugoszláv kultúra, irodalom, zene magyarországi megismertetésében látta, másrészt szoros kapcsolat létesítését és kifejlesztését kívánta

Jugoszlávia kulturális szervezeteivel, elsősorban a Magyar Kultúrszövetséggel. További cél volt a magyar szellemi termékek lefordítása és a cikkek Jugoszláviába való eljuttatása, valamint a jugoszláv irodalmi művek megismertetése a magyar közönséggel.¹⁹

A Társaság céljai között szerepelt a Magyar–Jugoszláv Társaság folyóiratának kiadási terve. 1945 végén a Magyar–Jugoszláv Társaság mellett újból működni kezdett az 1940-ben létrejött Balkán Bizottság. A szervezet a háború után azzal a céllal alakult újjá, hogy megismertesse a balkáni népekkel Magyarország szerepét a második világháborúban és bemutassa az új Magyarország társadalmi, gazdasági és kulturális berendezkedését.²⁰ A magyarság politikai és kulturális jogainak a garantálása olyan alapot jelentett a két ország kapcsolatának perspektivikus kiépítésében, mellyel minden reálisan gondolkodó politikai erő egyetérthetett, és megeremtetette a szélesebb kapcsolatteremtés feltételeit.

Jugoszláviának a magyarsággal szembeni baráti megnyilvánulásait nemcsak a politikai erők, hanem a magyar civil társadalom is igen nagyra értékelte. Az ország különböző pontjain létrehozzák a Magyar–Jugoszláv Társaság helyi tagozatait. 1947. június 30-án Debrecenben is megalakult a Magyar–Jugoszláv Társaság. Hogy mennyire nagy fontosságot tulajdonított mind a magyar, mind a jugoszláv vezetés a jó viszonyt formáló társaságalakulásnak, jelzi, hogy az ünnepségen megjelent Tildy Zoltán köztársasági elnök és Karlo Mrazović budapesti jugoszláv követ. A jugoszláv követ itt is hangsúlyozta, hogy Jugoszlávia őszintén kívánja Magyarországgal a baráti kapcsolatokat fejlesztését.²¹

A magyar kultúrpolitika 1945 második felében is az egyik legfontosabb feladatának tartotta az új magyar kultúra nemzetközi előfeltételeinek a biztosítását. A választások után létrejött Tildy-kormány különös jelentőséget tulajdonított a szomszéd népekkel való viszony rendezésének és a kölcsönös megértés szellemében való továbbfejlesztésének. A miniszterelnök 1945. november 30-i parlamenti beszédében újból kinyilvánította, hogy a magyar kormány egyszer s mindenkorra szakított mindenféle nacionalista politikával és nem igényel magának a Kárpát-medencében előjogot.²² A Tildy-kabinetet követő Nagy Ferenc-kormány is abban bízott, hogy a Magyar Köztársaság leszámolt azzal a sovinszta múlttal, amely az ellentétek egyik okozója volt, és hogy a magyar nép legőszintébb vágya megtalálni a szomszédokkal a testvéri együttélés útjait.²³

A kormányban részt vevő valamennyi demokratikus párt számára a magyar és a szomszédos népek barátságának megteremtése elsőrendű nemzeti érdek volt, ezért az együttműködés politikája mellett foglaltak állást. A koalíció pártjai hangsúlyozták a kulturális kapcsolatok fontosságát.²⁴ A világkultúrára nyitott magyar művelődéspolitikának a szomszédos országokkal kiépítendő viszonyt preferenciában kellett részesítenie. Ennek szükségességéről beszélt Keresztury Dezső 1946. február 9-i sajtóértekezletén, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy Magyarországnak különös gondot kell fordítania a külföldi, elsősorban a Duna-medence népeivel való kulturális kapcsolatok elmélyítésére.²⁵

A szomszéd népekhez fűződő viszony kultúrpolitikai összefüggéseit a Magyar Kommunista Párt részéről pregnánsan világította meg Horváth Márton. Szerinte a szomszéd népekkel való kapcsolatot a Klebelsberg-féle kultúrfőlény elleni harcban kell kiformálni. Horváth lehetségesnek tartotta, hogy olyan kulturális erőfeszítéseket tegyünk, amelyeknek nemcsak a magyarság, hanem a szomszédaink is hasznát látják.²⁶ A múlt hibás kultúrpolitikájával szakító, a nemzeti szempontokat és a kölcsönösséget garantáló

elképzelés – megvalósulása esetén – hozzájárulhatott volna a Duna-medencében egy színvonalas együttműködéshez.

A Kelet-Európára irányuló figyelem fejleményeként értékelhetők a rövid életű Emberség című folyóirat Jósomszédság című rovatának idevágó írásai, ugyanúgy az Újszántás hasonló publikációi.²⁷ A szomszédainkhoz közelítő politikában fontos állomás volt, hogy 1946. január 5-én a minisztertanács Balogh István államtitkár előterjesztésében elfogadta azt a rendeletet, amely kimondta, hogy a nemzetiségi tanulókat anyanyelven történő oktatásban kell részesíteni.²⁸

A modellértékű magyar–jugoszláv kapcsolatok

A barátságos jugoszláv megnyilatkozásokat és az egyetemes magyar kultúra érdekeivel is számoló jugoszláv politikát a magyar kormány nagyra értékelte, és a baráti jó viszony zálogának tekintette. A magyar–jugoszláv együttműködést a demokratikus pártok, de mindenekelőtt az MKP úgy ítélte meg, hogy a jó viszony mindkét nép számára életkérdés, nemcsak azért, mert szomszédok vagyunk, hanem azért is, mert fejlődni, előrehaladni a másik nélkül az egyik ország sem tud.²⁹

A háború után az irodalom volt a kultúrának az a szférája, amely leginkább képes volt megismertetni az egyik népet a másikkal. Ennek fontosságát a magyar írók felismerték, ezért felléptek a népek közti közeledést akadályozó tényezőkkel szemben. A magyar–jugoszláv kapcsolatok fontossága mellett foglaltak állást, amikor elítélték a jugoszláv–magyar jó viszony sovinszta megrontóit. A Magyar Írók Szövetsége Elnöki Tanácsa 1946. januári ülésén Zilahy Lajos felkérte a tanácsot, hogy a legközelebb tartandó közgyűlés elé terjesszen elő olyan értelmű javaslatot, amely a leghatározottabban elítéli a reakciós, sovinszta aknamunkát.³⁰

A magyarok és a délszlávok újbóli egymásra találását hangsúlyozta Keresztury Dezső a lakásán rendezett ritka érdekességű zenedélutánon. A magyar–jugoszláv barátság ápolására, a kulturális kapcsolatok elmélyítésére tett hasznos szolgálatot a Zeneakadémián tartott díszhangverseny, amit Budapest és a Magyar–Jugoszláv Társaság együtt rendezett. A magyarság iránti bizalom megnyilvánulásaként értékelhetjük Tito marsall áprilisban tett nyilatkozatát, amelyben kinyilvánította, hogy rokonszenvvel fordul Magyarországra felé.³¹ A magyar–jugoszláv közeledéssel, a kapcsolatok bővítésével sokat foglalkozott a magyar sajtó. Elismerően írt Jugoszláviáról, amely a nemzeti és művelődési fejlődés lehetőségét megnyitotta a magyarok előtt.³²

Magyarország is lépéseket tett az országban élő szerbek és horvátok kultúrájának ápolása érdekében. A nemzetiségi iskolaügy rendezésének első állomása a magyarság iránt jóindulatot tanúsító délszlávok anyanyelvi oktatásának megoldása volt. 1946 februárjában már 48 délszláv iskolában folyt anyanyelvi oktatás. A nemzetiségi iskolaügy igazságos és demokratikus szellemű megoldását minden erejével szorgalmazta Keresztury Dezső miniszter is.³³

Az országaink közti jó légkör teremtette meg a feltételeit annak, hogy az első államközi kulturális kapcsolatfelvétel a magyarok által is lakott Bácskával, a Vajdasággal jött létre. A két ország kulturális együttműködését kívánta kiszélesíteni Radivoj Davidović nem hivatalos magyarországi látogatása. A Vajdaság kultuszminisztériumának főnöke közelről kívánt megismerkedni a magyarországi kulturális viszonyokkal, és ezáltal is elő kívánta segíteni a két ország kulturális együttműködését. 1946-ban a délszláv irodalomnak a megismertetése is megkezdődött.

A nemzetközi híró költőt, a partizánháború mártírját, Ivan Goran Kovačićot a Válasz című lapban tanulmányban méltatta Illyés Gyula, a délszláv irodalom bemutatását pedig Csuka Zoltán vállalta.³⁴

A magyar–jugoszláv kapcsolat mondható az egyetlen olyan viszonynak, amelyről mind a sajtó, mind a politikai erők csak elismerően nyilatkoztak. Természetes volt, hogy a kommunista sajtó igen elismerően írt Jugoszláviáról. A Szabad Nép 1947. január 28-i száma például arról tájékoztatott, hogy déli szomszédunk milyen jelentős kultúrprogramot valósít meg a magyarság körében.³⁵ Hasonlóan pozitív véleménye volt a kiskazda külügyminiszternek. Gyöngyösi János 1947. március 20-i parlamenti felszólalásában nem véletlenül a szomszédos országok közül először Jugoszláviával foglalkozott. A magyar külügyek irányítója azért is emelte ki délszláv szomszédunkat, mert a jugoszláv nép és kormány fátylat borított a múltra és az együttműködést kereste. Jugoszlávia preferálásának azért is volt kiemelt fontossága, mert azt más, nem megfelelően, sőt rosszul működő kapcsolatokkal állította szembe.³⁶ Sulyok Dezső szabadságpárti képviselő március 20-i parlamenti felszólalásában Magyarországnak Jugoszláviához való viszonyát szintén kedvezően ítélte meg.³⁷

Az újságokban a későbbiek során is csak pozitív vélemény volt olvasható Jugoszláviáról. A Szabad Nép április 10-én immáron sokadszor írt a magyar–jugoszláv barátságról és a további gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok elmélyítését hangsúlyozta.³⁸ A jó viszony és a sikeres kulturális kapcsolatok miatt a Szabad Nép 1947. április 20-i száma szerint a magyar–jugoszláv művelődési kapcsolatok a kölcsönös megismerésnek arra az aktív útjára léptek, amely messzi távlatát nyitja meg a szoros együttműködésnek.³⁹

A magyar politikai erők nagyra értékelték Jugoszlávia pozitív viszonyulását Magyarországhoz és igen elismerően nyilatkoztak a magyarság kulturális és állampolgári jogainak biztosításáról. Szántó Zoltán követ 1947 júliusában a magyar rádióban kifejtette, hogy a vajdasági magyarokat nem fenyegeti az elszlávosodás veszélye, mert kulturális jogaikat biztosítják, és számarányuknak megfelelően vannak képviselve mind a közéletben, mind az állami közigazgatásban. Példaként említette, hogy magyar iskolákban 50 000 gyermek tanul, és intenzív a magyarság kulturális élete.⁴⁰ A magyar kormány legfontosabb feladatai közé tartozott a Jugoszláviával kialakult barátság ápolása, ezért Ortutay Gyula 1947. július 22-én Belgrádba utazott a magyar–jugoszláv kulturális egyezmény előzetes tárgyalására. A tárgyaló felek között lényeges eltérés nem mutatkozott, ezért az egyezmény aláírását 1947 augusztusára tervezték.⁴¹ A szerződés aláírására augusztusban nem került sor, de a két ország közötti viszony továbbra is a legsikeresebb kapcsolatok egyike volt. Dinnyés Lajos 1947. október 7-i parlamenti beszédében nem véletlenül a legnagyobb barátsággal és elismeréssel emlékezett meg Jugoszláviáról, arról az országról, ahol a magyarok állampolgári jogaikkal teljességben élhetnek.⁴² A miniszterelnöki vélemény nem volt formális udvariassági gesztus, mert ugyanebben a beszédben Romániáról nem a legpozitívabban nyilatkozott a kormányfő.

A kultúregyezmény megkötése és ratifikálása

A magyar–jugoszláv kulturális kapcsolatokról szóló egyezményt végül is 1947. október 15-én írták alá, amikor a miniszterelnök vezetésével kormányküldöttség utazott Belgrádba. A magyar, valamint szerb-horvát nyelven készült szerződést magyar részéről Molnár Erik, Jugoszlávia képviselőjében Marijan Stilinović írta alá. Az 1947 őszi és

télen kidolgozásra került és aláírt kulturális egyezmények „létüket” elsősorban a Kominform megalakulásának, a népi demokráciák „formálódó” egységes érdekeinek köszönhetik. A megkötött egyezmények között a magyar–jugoszláv szerződés kivételt jelent, és annyiban eltér azoktól, hogy a háború óta kiépült jó viszonyra épít, és egy eredményes együttműködést zár le. Mivel a szerződést jóval a Kominform 1947. október 7-i létrejötte előtt dolgozták ki, ezért itt direkt módon nem fogalmazódnak meg a kominformos érdekek, az egyezmény nincs „átideologizálva” és „átpolitizálva”. A magyar–jugoszláv kulturális együttműködésről ezért megállapíthatjuk, hogy „normális” kultúrdiplomáciai okmány, olyan szerződés, amely az 1945–48 közötti jó magyar–jugoszláv viszonyokban gyökerezik és reális célokat fogalmaz meg. Ennél az egyezményenél nem kellett az ellentéteket a népi demokráciák egységének demonstrálása érdekében a szőnyeg alá söpörni, nem kellett ideologikus és politikai szempontok miatt a viszonyokat idealizálni. A háború utáni valóság és az egyezmény szelleme itt szinkronban voltak.

Magyarország és Jugoszlávia kormányai a népek közötti baráti viszony és a kölcsönös megismerés, a kultúrák összhangba hozása érdekében kötik meg a kultúregyezményt. Egy olyan okmányról van szó, amelynek középpontjában a jó viszony és a kölcsönös jóindulat áll. A hat szakaszból álló szerződés első szakaszában a szerződő felek kinyilvánítják, hogy a tudományos, irodalmi és kulturális kapcsolatok keretében a lehető legnagyobb jóindulatot és előzékenységet fogják tanúsítani. A 2. szakasz is a jobb megismerés céljából tartja fontosnak a másik nép kultúrájának tanulmányozására tudományos intézetek létrehozását. A szerződés 3. szakasza kimondja, hogy az egyezmény feladatainak megvalósítására vegyes bizottságot kell alakítani. A magyar és jugoszláv tagozatra oszló bizottság egyik székhelye Budapest, a másik Belgrád.

A magyar tagozatban helyet kaptak a legfontosabb kulturális, politikai és tudományos szervezetek képviselői, valamint a magyarországi délszláv lakosság elismert kulturális-művelődési intézményének és politikai szervezeteinek vezetői. Az egyezmény szerint a vegyes bizottság szükség szerint tartja üléseit, azonban legalább évenként kétszer, éspedig váltakozva Magyarország és Jugoszlávia területén egy egyetértőleg kiválasztott városban. A 4. szakasz azt fogalmazza meg, hogy a vegyes bizottság feladata az egyes javaslatok előterjesztése az illetékes kormányokhoz. A kormányok feladata pedig az, hogy a javaslatoknak megfelelő rendelkezéseket országukban a legrövidebb idő alatt meghozzák és végrehajtsák.

Az 5. szakasz a vegyes bizottságok feladatait tartalmazza. Az egyik legfontosabb és első helyen álló célkitűzés egyetemi tanszékek és lektorátusok létesítése nyelvi, irodalmi, történelmi és földrajzi, valamint műszaki és gazdaságtudományok terén és egyéb olyan tárgyak körében, amelyek a másik állam megismerésére vonatkoznak. Az egyezmény feladatának tekintni tudományos kutatók és oktatók, egyetemi hallgatók és tanulók cseréjének az előmozdítását, továbbá mindennemű iskolákban folytatandó tanulmány és szakképzés támogatását, ösztöndíjak nyújtását, valamint a két ország tudományos, kulturális és nevelési szervezetei együttműködésének az elősegítését. A szerződés arról is gondoskodik, hogy megadjon minden könnyítést a másik országban folytatandó tanulmányokhoz. Ezért olyan megállapodásokat irányoznak elő, amelyek szabályozzák a fő- és szakiskolák látogatását, a közép- és felsőfokú végzettségek és tudományos fokozatok kölcsönös elismerését. Jugoszlávia és Magyarország lehetővé kívánta tenni kutatóinak egymás intézeteinek kölcsönös felkeresését, a tudományos, irodalmi és művészeti kiadványok állandó cseréjét, valamint a tudományos intézetek, közkönyvtárak

és közgyűjtemények, valamint mindkét fél egyéb nemzeti művelődési intézményei közötti kapcsolatok biztosítását.

A megállapodás gondoskodni kívánt a tudományos, művészeti és irodalmi művek fordításának elősegítéséről és a szerzői jog kölcsönös védelmének szabályozásáról. A két ország nagy fontosságot tulajdonított képzőművészeti és más kiállítások, valamint színházi előadások cseréjének és megrendezésének, valamint filmek, hanglemezek és rádióadások cseréjének a megkönnyítésére. Egymás jobb megismerésének előmozdítása érdekében az 5. szakasz egyik alpontja kiemelten kezeli a kölcsönös kirándulásokat, a sportrendezvényeket. A kölcsönös tájékoztatás érdekében mindkét fél sajtója és rádiója részére ügynökséget és képviselőt létesít. Nagyon fontos a szerződés azon pontja, amely kimondja, hogy segítik Magyarországon a délszláv, Jugoszláviában a magyar nemzeti kisebbség kulturájának fejlesztését.

Az egyezmény 6. szakasza azt tartalmazza, hogy a lehetőséghez képest mielőbb meg kell erősíteni a szerződést, a ratifikációs okmányokat Budapesten ki kell cserélni, majd az egyezményt az Egyesült Nemzetek Szervezetének titkárságánál regisztrálás végett be kell jelenteni. Az egyezmény a megerősítési okmányok kicserélésének napján lép életbe és öt évig marad érvényben. Ha az ötéves időszak letelte előtt hat hónappal egyik fél sem mondja fel a szerződést, úgy tekinthető, hogy azt hallgatólagos megegyezéssel további öt évre meghosszabították, és így tovább, ötéves időszakonként.⁴³

A szerződés aláírására és ratifikálására már a Kominform létrejötte után került sor, ezért a magyar–jugoszláv egyezmény a később aláírt, a népi demokráciákkal megkötött szerződésekhez hasonlóan, de csak a sajtó nyilvánosságban ideológiai-politikai dimenziót kapott. Október 16-án a Szabad Nép arról írt, hogy az egyezmény nemcsak a szellem embereit köti össze és nemcsak kulturális együttműködést jelent, hanem elsősorban azt a célt szolgálja, hogy Magyarország és Jugoszlávia dolgozó tömegei kölcsönösen megismerjék egymás haladó és harcos hagyományait.⁴⁴

1947. december 3-án Molnár Erik külügyminiszter előterjesztette az 1947. október 15-én Belgrádban aláírt magyar–jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot. December 4-én pedig Losonczy Géza nyújtotta be a külügyi bizottság jelentését.⁴⁵ Losonczy a szerződést beszédében mint a népi demokrácia érdekeit szolgáló egyezményt méltatta. Megítélése szerint a fiatal magyar demokrácia külpolitikájának célja az együttműködés és a szövetség a világ haladó és békeszerető erőivel a demokrácia megerősítése és a béke megőrzése céljából.⁴⁶ A december 5-én felszólaló Losonczy Géza azt is kifejtette, hogy a magyar–jugoszláv kultúregyezmény láncszeme a megkötendő szerződéseknek.⁴⁷ A kultúregyezményhez ugyanezen a napon hozzászóló Horváth Márton elsősorban a politikai szempontok elsődlegességét hangsúlyozta. Először arról beszélt, hogy ritkán kerül a parlament elé olyan javaslat – és ebben igaza volt –, amely ennyire kifejezte volna az országgyűlés egységes véleményét és a magyar nép érdekeit. A szerződés elsődleges célját a kommunista vezető a formálódó népi demokrácia érdeke szempontjából tartotta a legfontosabbnak. A kulturális egyezmény legnagyobb jelentőségét abban látta, hogy első lépés a kölcsönös segítségnyújtási és barátsági szerződés megkötéséhez.⁴⁸

A szerződés kapcsán a kommunisták mellett kifejtették véleményüket más pártok képviselői, ellenzéki politikusok is. Lupkovits György kisgazdapárti politikus szintén melegen üdvözölte a törvényjavaslatot.⁴⁹ Az egyezmény kapcsán ugyancsak december 5-én szólalt fel Fischer József. A szociáldemokrata politikus nem a politikai szempontokat és a népi demokrácia érdekeit hangsúlyozta, hanem azt emelte ki, hogy egy történelmi-kultúrtörténeti gyökerű egyezményt tárgyal a ház. Ebben a helyzetben az országgyűlés

feladata az, hogy megszüntesse az összes akadályt, amely a két nép közeledésének útját állja. Megítélése szerint a törvényjavaslat biztosítja a két ország közti kulturális kapcsolatok zavartalan lehetőségét.⁵⁰ Szabó Pál ugyancsak az egyezmény történelmi jelentőségére hívta fel a figyelmet. A parasztpárti politikus szerint ezzel a szerződéssel a magyar parlament évszázados mulasztást pótol.⁵¹ Támogatásáról biztosította a szerződést Bálint Sándor, a Demokrata Néppárt képviselője is. Az ismert etnográfus professzor arra is figyelmeztetett, hogy a történeti és néprajzi kapcsolatok feltárása terén még számos feladat van. A képviselő szerint – ami a szomszéd népekkel való viszonyunkat illeti – a Demokrata Néppárt minden olyan utat és módot és eszközt helyesel, amely a viszonyosság elve alapján a határokon túl élő magyarság jogainak a biztonságát szolgálja.⁵²

Bálint Sándornak a határon túli magyarság jogai biztosításának garantálásával kapcsolatos felvetésére is reagált Rab Antal. A kommunista képviselő szerint a megkötött kulturális egyezmény hozzájárul a Jugoszláviában élő magyar nemzeti kisebbség és a Magyarországon élő délszláv kisebbség nemzetiségi és kulturális fejlődéséhez. A felszólaló különösen fontosnak tartotta a kultúregyezménynek azt a pontját, amely a Magyarországon élő jugoszláv és a Jugoszláviában élő magyar kisebbség kulturális és közművelődési tevékenysége elősegítéséről szól.⁵³ Az egyezmény vitájában december 5-én felszólalt Molnár Erik is. A külügyminiszter szerint a kulturális egyezménynek az a hivatása, hogy Magyarország és Jugoszlávia kulturális közeledését megvalósítsa, az ellentéteket megszüntesse és lehetővé tegye, hogy a népek egymást és egymás kultúráját megismerjék.⁵⁴ A szerződéshez hozzászóló kommunista politikusok közül Molnár Erik azon kevesek közé tartozott, aki nem egy átpolitizált beszédben méltatta az egyezményt. Természetesen ő is szólt arról, hogy a szerződésnek politikai célzata is van, de a megközelítés a vajdasági magyarsággal kapcsolatos politikából indult ki. Molnár Erik itt kifejtette, hogy miért éppen Jugoszláviával köti meg Magyarország első egyezményét. Azért, mert a magyar kisebbséggel szemben a nemzetiségi, polgári, politikai egyenjogúság a legteljesebb mértékben Jugoszláviában van biztosítva, s azért, mert Jugoszláviában a magyar kisebbség számára garantálva van a legteljesebb fejlődés lehetősége minden tekintetben.⁵⁵ Az előzményekből következett, hogy az országgyűlés minden pártja javasolta a szerződést. A jó magyar–jugoszláv kapcsolatok fontos állomása volt Tito elnök 1947. december 6-i magyarországi látogatása.⁵⁶ Mivel a magyar–jugoszláv kulturális szerződést a kommunista politikusok a barátsági szerződés megalapozásának tartották, ezért nem volt meglepő, hogy 1948. január 9-én a külügyi bizottság a parlament elé terjesztette jelentését a Budapesten 1947. december 8-án aláírt magyar–jugoszláv barátsági és kölcsönös segítségnyújtásról szóló szerződés beikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot.⁵⁷

Jegyzetek

1. *Balogh Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947.* Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1982. 38.
2. *Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. II. kötet.* Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Bp. 1948. 75.
3. Uo. 75–76.
4. Uo. 76.
5. Uo. 74.
6. *Szeli István: A magyar kultúra útja Jugoszláviában.* Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1983. 117.
7. *Országgyűlés Naplója, Hiteles kiadás. II. kötet.* 74.
8. *Szeli István: i. m.* 117.

9. Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. II. kötet. 74.
10. Uo. 74.
11. Szabad Nép. 1945. november 25.
12. *Szeli István*: i. m. 115–116.
13. Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Bp. 1946. 39.
14. Szabad Nép. 1945. április 13.
15. A Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt határozatai. 1944–1948. Bp. Kossuth Könyvkiadó. 1967. 82.
16. *Balogh Sándor–Izsák Lajos*: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948). Bp. Tankönyvkiadó, 1977. 226.
17. Kis Újság, 1945. július 28.
18. Szabad Nép. 1945. szeptember 25., szeptember 30.
19. Rex József levele a VKM Kulturális Osztályához. Ismerteti: *Vinnai Győző*: A Magyar–Jugoszláv Társaság története (1945–1948). Tiszatáj. 1982/2.
20. *Vinnai Győző*: A Magyar Jugoszláv Társaság története (1945–1948). Tiszatáj. 1982/2.; *Vinnai Győző*: Adalékok a Magyar Jugoszláv Társaság történetéhez. Acta Nyiregyháziensis, 1987.
21. Szabad Nép. 1947. július 1.
22. Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. I. kötet. 23–25.
23. Uo. 370.
24. Uo. 82., 90. 406., 450.; Népszava, 1946. január 13.; Kis Újság, 1946. január 30.; Népszava, 1946. január 20.
25. Szabadság, 1946. február 10.
26. Szabad Nép. 1946. május 12.
27. A magyar irodalom története 1945–1975. I. Irodalmi élet és irodalomkritika. Szerk.: Béli Miklós. Bp. Akadémia Kiadó. 1981. 72.
28. Kis Újság, 1946. január 8.; Magyar Közlöny, 1946. 12.
29. Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. I. kötet. 25.; Szabad Nép. 1945. november 25.
30. Szabadság, 1946. január 19.; Kis Újság, 1946. március 3.
31. Kis Újság, 1946. február 27.; Szabadság, 1946. március 14.; Szabadság, 1946. április 3.
32. Szabadság, 1946. március 31.; Szabadság, 1946. április 17.
33. Szabadság, 1946. február 13.; Szabadság, 1946. április 4.
34. Szabadság, 1946. szeptember 7.; A magyar irodalom története 1945–1975. I. kötet 70.
35. Szabad Nép. 1947. január 28.
36. Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. VII. kötet. Bp. 1952. 49.
37. Uo. 20.
38. Szabad Nép. 1947. április 10.
39. Szabad Nép. 1947. április 20.
40. Szabad Nép. 1947. július 13.
41. Szabad Nép. 1947. július 23.
42. Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Bp. 1948. 46.
43. Új Magyar Központi Levéltár (UMKL) XIX-1-le. 1947-158213
44. Szabad Nép. 1947. október 16.
45. Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. II. kötet. 72.
46. Uo. 72.
47. Uo. 78.
48. Uo. 86–87.
49. Uo. 91.
50. Uo. 91.
51. Uo. 91.
52. Uo. 93.
53. Uo. 97.
54. Uo. 97.
55. Uo. 98.
56. Szabad Nép. 1947. december 7.
57. Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. II. kötet. 367.